

J. S. Mill. 2**Apunts i textos**

1. Introducció

El XIX fou un segle convuls que es desenvolupà sota el signe de la revolució. Es produïren canvis radicals no tan sols en política, on es consolidà el predomini de la burgesia i el liberalisme, sinó també en economia amb el desenvolupament del capitalisme industrial i les conseqüències que va comportar a nivell social.

La ciència experimentà un progrés cada vegada més gran i es va constituir en un saber precís i segur davant del qual la filosofia es va mostrar admirada i tractà d'imitar-la. La teoria de l'evolució de DARWIN donà una empenta definitiva a la biologia i es va constituir en el paradigma científic per excel·lència, tot substituint el model mecanicista newtonià de l'univers per una concepció dinàmica d'aquest, més d'acord amb el context sociopolític del moment.

En aquest context, la filosofia idealista de HEGEL domina el panorama filosòfic durant la primera meitat del segle, per donar pas després a corrents de pensament crítics amb l'idealisme com el Marxisme o el Positivisme. Dins d'aquest últim corrent, s'emmarca el Liberalisme utilitarista de J. BENTHAM i J. STUART MILL, la filosofia del qual, lluny de les abstraccions del sistema hegelian, se centra en problemes pràctics, com l'economia, l'ètica o la política i ho fa des d'un plantejament més empíric.

Aquest plantejament pràctic és plenament assumit per K. MARX, fundador del Marxisme, que construeix un sistema filosòfic que no es limita a descriure i analitzar la realitat, sinó que aspira a transformar-la per mitjà de l'acció revolucionària.

MILL i MARX representen, doncs, els dos pols de la filosofia en l'era industrial. Mentre que el primer defensa l'autonomia de l'individu enfront de la societat i l'Estat, el segon subordina a l'interès general la llibertat individual.

1.1. Ambient sociocultural

El segle XIX, en el qual sorgiren corrents filosòfics poderosos com l'idealisme, el Positivisme i el Marxisme, va ser un segle sumament complex. Cal distingir-hi dues etapes.

1. La primera arrenca al final del segle XVIII, cap al 1780, i acaba el 1830. És l'etapa del Romanticisme, amb la seva visió exaltada de la llibertat, que connectarà amb els nacionalismes emergents; la filosofia està dominada per l'idealisme alemany de HEGEL.
2. La segona etapa comprèn el període de les revolucions liberals i nacionalistes, i del colonialisme de les grans potències europees.

En l'àmbit de les idees es caracteritza per una gran diversitat de tendències que oscil·len des del Positivisme científic de COMTE o el Liberalisme de J. S. MILL fins al Materialisme històric de MARX o el Vitalisme irracionalista de NIETZSCHE. Malgrat la seva radical heterogeneïtat, totes elles tenen en comú la crítica a l'idealisme hegelian, que era considerat massa abstracte i incapaç d'explicar els fenòmens reals de l'existència.

1.2. El segle de les revolucions: L'apogeu de la burgesia

El segle XIX també va ser el segle de les revolucions. L'esperit revolucionari s'escampà des de França arreu d'Europa. Després de la Revolució Francesa, del 1789, es produïren la del 1830 (Revolucions obreres a París i Lyon) i la del 1848 (Revolucions i agitació en la majoria dels països d'Europa. Manifest del partit comunista de Marx i Engels). En fracassar cadascuna d'elles, se succeïren intents de restauració que no van aconseguir de restablir ni l'equilibri ni la pau social.

Després de la Revolució Francesa, la burgesia, que havia donat suport als ideals revolucionaris de la llibertat, igualtat i fraternitat, assumí la defensa dels nacionalismes independentistes i restaurà les monarquies, però va imposar a l'Estat el principi **liberal** de no intervenció econòmica i social.

El 1830, novament des de París, tornà la revolució a Europa. La restauració monàrquica i la Santa Aliança eren cosa del passat. Les classes populars van exigir novament més llibertat per a tothom, veritable igualtat d'oportunitats i justícia social.

Després del fracàs d'aquesta revolució, la burgesia es continuà reservant el poder polític i va promoure les monarquies parlamentàries, amb governs representatius elegits per mitjà d'un cens que es basava en un determinat nivell de renda (sufragi censatari).

El 1848, sota l'impuls dels moviments democràtics, van esclatar a Europa un seguit de fets revolucionaris que exigiren al poder el sufragi universal, els partits polítics i les mateixes càrregues tributàries. La revolta només va triomfar a mitges. S'acceptà el sufragi masculí, però el republicanisme caigué víctima de l'ordre restaurat.

Després de les revolucions, la classe social que en sortí més directament afavorida fou la burgesia que sempre acabava fent prevaler els seus interessos. Enriquida als segles anteriors per l'apogeu del comerç i les finances del capitalisme mercantil, aconseguí el poder polític, i, amb el suport dels grans avenços científics, imposà un capitalisme industrial com a model de producció i d'organització econòmica i social, les crueltats del qual no trigaren a posar-se de manifest.

1.3. La gènesi del moviment obrer

Com a conseqüència d'aquest estat de coses, va prenent cos una nova classe social constituïda per les masses ingents que fugen de la misèria del camp i s'amunteguen en barris perifèrics de les ciutats industrials. Així sorgeix la classe proletària, integrada pels treballadors de la indústria, víctimes de la misèria, la desolació i la desgràcia, com posà de manifest la novel·la realista a partir del 1830, plasmada en les obres de DICKENS, BALZAC o TOLSTOI.

L'antagonisme entre burgesia i proletariat es fa cada vegada més patent i el seu enfrontament es va articulant com un factor important de canvi social. Els ideals de llibertat, igualtat i fraternitat no són una quimera i resplendeixen en un horitzó encara llunyà, però a l'abast. El proletariat, afirmen molts reformadors socials, ha de prendre consciència de classe per aconseguir els seus objectius, sense confiar en la democràcia burgesa.

Sota aquest impuls i després de molts avatars, el 1864 es constitueix a Londres, amb representants de diversos països, l'Associació Internacional de Treballadors per impulsar la lluita obrera i exigir la millora de les seves condicions de vida. Un dels artífexs principals d'aquesta organització obrera és el mateix MARX.

El 1871, després de la derrota de Sedan a la guerra francoprussiana, els treballadors francesos associats a la *Primera Internacional*, promouen una experiència revolucionària coneguda com la Comuna de París, que acaba després d'una dura repressió. La burgesia recupera la seva hegemonia, estableix una república sense republicans i impulsa un nou imperialisme colonialista. La repercussió de la Comuna és enorme: a tots els països són perseguits els internacionalistes, a qui es considera enemics de la pau pública; la Primera Internacional s'ensorra.

De totes maneres, cap al final del segle XIX el moviment obrer ja és una realitat inqüestionable. Per tot Europa proliferen partits socialistes i associacions de treballadors que s'organitzen per defensar els seus drets i per transformar el marc econòmic i polític dels Estats.

2. El liberalisme utilitarista de J. S. Mill

Els orígens del pensament liberal cal buscar-los al començament de la reflexió política, interessada en la recerca de l'equilibri entre l'autonomia personal i l'exercici del poder.

• Cap al Liberalisme polític

Aquesta reflexió pren una força especial a partir del Renaixement amb els estudiosos del Jusnaturalisme, com BODIN o ALTHUSIUS, que en fonamentar el dret en la mateixa natura de l'home, proclamen la igualtat originària i, per tant, de tracte entre els individus.

A aquest plantejament de teoria política s'hi uneixen les exigències pràctiques derivades del desenvolupament econòmic i l'aparició de la burgesia mercantil al llarg del s. XVII. Aquesta reclama la tolerància en el terreny religiós i ideològic i considera necessària una pax fidei que eviti les guerres de religió i permeti els intercanvis comercials.

En aquest context apareixen les idees de Locke sobre els drets individuals previs a la societat i sobre la divisió de poders en l'Estat, que constitueixen els fonaments del liberalisme polític que es desenvoluparà al llarg dels segles XVIII i XIX.

• Cap al Liberalisme econòmic

La nova consideració de l'Estat obre les portes, sobretot a la Gran Bretanya, a les teories econòmiques que miren d'explicar el funcionament de l'economia nascuda a recer de la industrialització.

Les tendències que ja s'havien iniciat a mitjan s. XVIII amb la revolució agrícola, l'ús de l'energia del vapor, la introducció de modernes màquines tèxtils i els problemes socials subsegüents

que neixen de l'augment de la població i del seu desplaçament cap a les ciutats, encertadament reflectits a les obres de CHARLES DICKENS, van orientar el pensament cap a l'economia, tal com es fa palès amb ADAM SMITH (1723-1790) i, posteriorment, amb DAVID RICARDO, creadors de l'economia política clàssica que fonamentarà el Liberalisme econòmic.

Enfront de les idees dels fisiòcrates (Fisiocràcia: corrent doctrinal aparegut a França al segle XVIII enfront del mercantilisme i que defensava el liberalisme econòmic.) francesos, per als quals la riquesa es troba en la possessió i l'explotació de la terra, els economistes anglesos defensaran que la creació de riquesa és fruit del treball.

Cal, per tant, defensar la iniciativa individual perquè per mitjà de la lliure competència s'assoleixi l'equilibri social que es manifestarà en l'aparició de la justícia social. L'Estat, per la seva banda, ha d'intervenir el menys possible en l'economia, i el seu paper és únicament el de donar seguretat a la societat davant dels perills exteriors o dels incompliments de les lleis a l'interior.

Així s'inaugura el credo del pensament liberal segons el qual la iniciativa privada, la lliure concurrència i el mercat constitueixen un mecanisme autònom capaç de produir per si mateix el desenvolupament econòmic i el progrés social. La manca de restriccions exigida per aquest pensament es resumeix en aquest lema: *laissez faire, laissez passer* (deixar fer, deixar passar).

Amb el liberalisme es consagra la idea que és necessària la llibertat d'empresa i de comerç per assolir una major felicitat de la societat. Així mateix, els problemes relacionats amb l'augment de la població seran tractats per MALTHUS que considera que és molt difícil assolir una major felicitat per a la majoria, ja que els salaris tendeixen a mantenir-se i la població a augmentar i així es creen crisis de subsistència.

En el rerefons de tots aquests problemes hi ha un tema recurrent, el de la felicitat social, que HUME ja havia tractat anteriorment, i que esdevé clàssic en la reflexió ètica i donarà lloc a l'aparició de l'Utilitarisme.

* * *

En aquest context realitzà la seva tasca el filòsof britànic JOHN STUART MILL (1806-1873), considerat el filòsof més important del moment. Fou un continuador dels plantejaments de l'Empirisme, especialment de LOCKE i HUME, i va ser un reformador de la teoria utilitarista, sobretot tal com l'havia formulada BENTHAM, escola de pensament en la qual havia estat instruït pel seu pare, JAMES MILL, que també era filòsof.

2.1. L'Utilitarisme refinat de STUART MILL

La filosofia de STUART MILL sorgeix d'una comprensió de l'home més àmplia que la formulada anteriorment pels utilitaristes. Considera la individualitat humana com el centre de tot el seu pensament. Tanmateix, no defensa una visió egoista de l'individu, i afirma que s'ha de buscar l'interès general per si mateix, no tan sols perquè redundi en favor de l'individu.

Així, doncs, presenta diferències notables amb els altres utilitaristes per als quals la felicitat de cadascú és la fita immediata. Això el porta a redefinir el terme útil, utilitzat per tots els pensadors anteriors per definir el bé. Per a ell, allò útil, allò correcte, és tot el que promou la felicitat però entès no com a fi, sinó com a mitjà per assolir l'esmentada fita. En ser un mitjà és quelcom sobre el que es pot discutir i raonar a fi de fer-ne una justa avaluació del contingut i de l'abast.

Pel que fa als plaers, defensa la prioritat dels aspectes qualitatius sobre els quantitatius (BENTHAM): no es tracta de fer un càlcul sobre els diferents plaers, sinó de ser conscient que entre els mateixos plaers hi ha diferències que s'han de tenir en compte, no tan sols perquè n'hi ha que pertanyen a l'àmbit corporal i d'altres a l'intel·lectual, sinó perquè entre cada classe de plaers es dona una gradació diferent que afecta la seva qualitat, no solament la quantitat. Des d'aquesta perspectiva ja no és possible afirmar que l'única norma de la felicitat i el bé és el plaer.

En definitiva, considera que és la natura de l'home la que es converteix en la norma última del que és útil i, per tant, determina la manera com s'ha d'entendre el plaer. Al capdavant, el que interessa és la felicitat de tota la humanitat.

El concepte de natura humana a què es refereix no és el concepte tradicional d'animal racional encunyat per Aristòtil, sinó més aviat una concepció difusa molt pròpia de la Il·lustració. Es tracta de la visió de l'ésser humà com un ésser més de la natura i, igual que tots els éssers que la formen, sotmès a la llei del progrés, tan en voga en l'optimisme il·lustrat: un ésser en desenvolupament permanent, amb una capacitat inesgotable de perfeccionament.

2.2. Ésser humà i felicitat

Des d'aquesta perspectiva, ni el que és útil, ni el plaer, ni la felicitat no es poden considerar fins en si mateixos, sinó que prenen sentit en la mesura que contribueixen a aquest perfeccionament i, per aquesta raó, es poden jerarquitzar en funció de la seva contribució a la perfecció de l'ésser humà.

D'altra banda, seguint els pressupòsits il·lustrats que ell professa, segons els quals la realització plena de cada ésser humà s'emmarca en el context de la humanitat, afirma que la felicitat individual és més gran si contribueix alhora a la felicitat de tots. En aquestes circumstàncies, d'alguna manera, cada individu es torna responsable de la felicitat de tots. Però això no impedeix que la darrera responsabilitat recaigui en els individus. Al capdavant, la felicitat s'aconsegueix per mitjà de l'exercici d'aquelles accions que perfeccionen les capacitats de cadascú.

2.3. Individu i societat: el problema de la llibertat

STUART MILL és un defensor aferrissat de l'autonomia i de la iniciativa individuals. Per a ell, l'individu és totalment i absolutament independent respecte de la societat. L'única relació que hi manté és en aquells aspectes en què la seva acció afecta els altres. Només en aquest cas podria acceptar una intromissió de la societat en els afers de l'individu.

Per donar solidesa a aquest principi, STUART MILL fa un recorregut per la història, i arriba a la conclusió que és el mateix procés de desenvolupament de la humanitat el que ha portat els éssers humans en aquesta direcció. Si en èpoques anteriors potser va caldre establir un control extern o la coacció moral per part dels governs o les esglésies, quan els homes han assolit la "plenitud de les seves facultats" això ja no és necessari i cal permetre el desenvolupament lliure dels individus.

2.3.1. Els límits de la llibertat

Afirmar aquest principi radical no vol dir que la societat no tingui cap control sobre l'individu. Cal diferenciar diferents tipus d'accions: unes l'afecten directament i només a ell; unes altres, en canvi, tenen repercussions sobre els altres éssers humans. En aquest cas, pot ser necessari un control determinat que es podria exercir bé evitant l'acció de l'individu o imposant-li determinats deures, ja que no tan sols l'acció pot ser perjudicial i limitadora dels interessos dels altres; també l'omissió pot tenir conseqüències negatives.

En l'esmentat cas s'aplica el principi que la llibertat d'un individu acaba on comença la llibertat dels altres. I són els altres, sigui el govern per mitjà de la llei, o la societat, per mitjà de la coacció moral, els que han de controlar aquestes conductes.

La relació, dones, amb la societat imposa a l'individu determinats deures que d'alguna manera limiten la seva llibertat: és *de jure* responsable de les seves accions exteriors, en tant que afecten els altres o la societat.

D'altra banda, tot individu rep protecció de l'entorn social i per aquest motiu deu alguna cosa a la societat. Aquest deute es paga "no perjudicant els interessos dels altres", que han de ser considerats com a drets, i assumint "els treballs i sacrificis necessaris per defensar la societat o els seus membres de qualsevol dany o vexació".

Així queda clar que les relacions entre la societat i els seus membres han de perseguir un equilibri que permeti el seu desenvolupament mutu. Per això, ningú no pot dir a un ésser "madur" com ha d'actuar perquè ningú no està més interessat que ell en el propi benestar. I en aquest benestar s'hi inclouen les seves relacions amb els altres.

2.3.2. El conreu interior

L'ésser humà, home o dona, té dret a exercir i buscar amb plena llibertat la seva pròpia realització. Així, a més de defensar la igualtat de sexes i el dret al vot de la dona, afirma que qualsevol home, en sentit genèric, que realitzi la seva vida seguint patrons externs, és semblant a un simi, que només exercita la facultat d'imitació.

Acceptar els modes externs de vida, les formes de pensament alienes, suposa l'abandó del conreu propi, l'afebliment de la raó i la pèrdua dels propis sentiments. Actuar així seria renunciar al propi desenvolupament i perdre de vista que com més s'enforteixin les facetes individuals, més s'eixamplen els sentiments socials; que com més s'escampen aquests sentiments, més es limita el propi egoisme.

La societat necessita individualitats que, entre altres coses, evitin les greus conseqüències del despotisme, perquè només amb la varietat humana, amb l'originalitat dels individus, es poden descobrir noves veritats, nous usos que incitin al progrés.

En el rerefons d'aquest plantejament hi és present la consciència de la burgesia triomfant i també les idees de la Il·lustració sobre el progrés humà. L'individu s'ha convertit en el valor dominant en la nova societat. Enfront de les teories socialistes dels seus contemporanis, en les quals el valor suprem sempre és el col·lectiu i que exigeixen el sacrifici de la individualitat, STUART MILL s'acosta a una postura kantiana i accepta el seu "*sapere aude*" com a lema vàlid per a l'individu.

El que, en definitiva, preocupa seriosament MILL és, precisament, la manera d'evitar l'intervencionisme de la societat sobre l'individu.

Defensar la llibertat social i política li sembla la tasca més urgent, sobretot en una època de progrés, en què pot passar que l'excés de control malmeti el desenvolupament. No creu que el model democràtic electiu, tal com el coneix a la seva època, sigui prou bo per evitar el control imposat pel govern, que de vegades vol presentar-se com un bé per al propi individu.

2.3.3. Requisits d'una societat lliure

És la radicalitat d'aquesta postura la que el converteix en un dar defensor del pensament liberal i de la tolerància. Lluitar contra la imposició i la intolerància es mostra com el primer deure moral, ja que tots els homes i els governs, d'acord amb els sentiments de la seva natura, tendeixen a imposar als altres obligacions, formes de conducta i gustos com si fossin la veritat.

Així, doncs, la llibertat exigeix l'existència d'una autonomia de gustos i d'inclinacions, la possibilitat d'organitzar la pròpia vida d'acord amb els propis criteris i actuar només tenint en compte les conseqüències dels propis actes. L'única limitació per fer això és no perjudicar els altres, encara que els nostres actes puguin semblar forassenyats, perversos o erronis.

Així mateix, la llibertat d'associació és necessària per assolir determinats fins sempre que aquests siguin inofensius per als altres i no s'enganyi ni s'obligui ningú a associar-se.

Si el mateix ésser humà no pot renunciar a la llibertat, tampoc no ho han de fer l'Estat o la societat, i qualsevol interferència d'aquesta o de l'Estat és negativa per a la llibertat, per a l'individu i per a la societat mateixa.